

Asia: VN/12531/2021

Vanhusasiavaltuutetun lausunto vammaispalvelulainsäädännön uudistuksesta

Yleistä hallituksen esitysluonnoksesta

Ovatko esitysluonnoksen pykälät selkeitä?

Valtuutettu katsoo, että pääosin eivät ole.

Ikääntymisrajaus on epäselvä ja nyky muodossaan se myös heikentää iäkkäiden asemaa. YK:n määrittelee vammaisiksi henkilöiksi ne, joilla on pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Yläikärajaa ei vammaisuudelle mainita. Vammaispalvelulain luonnoksessa suljetaan iäkkäät vammaispalveluiden ulkopuolelle ”ikäntymisrajauksella”. Lakia sovellettaisiin vammaisiin henkilöihin, ”joiden toimintakyvyn heikkeneminen ei johdu pääasiassa korkeaan ikään liittyvästä sairaudesta, vammasta tai rappeutumisesta”. Perusteluissa todetaan, että kyse ei ole pelkän iän perusteella tehtävästä rajauksesta. Jos henkilö on ollut vammainen jo nuorempana, säilyy oikeus palveluihin ikääntymisestä huolimatta. Ikääntymisrajaus perustuu diagnoosiin, jonka tekemiseen ei ole kriteereitä ja olemassa olevan gerontologisen tai geriatrisen tiedon valossa tällaista erottelua korkeaan ikään liittyvästä sairaudesta, vammasta tai rappeutumisesta on erittäin vaikea jollei mahdoton tehdä. Korkea ikä on käsitteenä lisäksi erittäin epämääräinen ja perusteluissa käytetään toistuvasti määritelmää yli 65-vuotiaat. Miksi juuri 65-vuotiaat eivätkä yli 85-vuotiaat tai yli 90-vuotiaat ole näissä kohdin mainittuina kromologisina taitekohtina? Näiden ikäryhmien kesken on suuria eroja ja lisäksi erot ovat erittäin suuria ikäryhmien sisällä.

Ikääntymisrajausta tarkennetaan siten, että jos henkilö vammautuu iäkkäänä eikä sen ”voida katsoa johtuvan korkeasta iästä”. Esimerkkinä kuvataan tilanne, jossa nuoremmalle henkilölle ei vastaavassa tilanteessa jäisi pysyvää vammaa, mutta iäkkäälle jää ja siksi hän ei siis kuulu vammaispalveluiden piiriin. Samoin

työikäisenä muistisairauteen sairastunut voisi saada vammaispalveluja, mutta myöhemmin sairastunut ei.

Tukevatko pykälien perustelut hyvin lain soveltajaa?

Valtuutettu katsoo, että eivät pääosin tue.

Kun lain soveltamisalassa on mainittu ikäänymisrajaus ja sen kriteerit ovat hyvin epäselvät ja soveltamisen kannalta usein mahdottomat tunnistaa, on merkittävänä riskinä, että sitä sovelletaan kategorisesti kaikkiin henkilöihin, jotka ovat yli 65-vuotiaita kun heillä on syntynyt tarve vammaispalvelulain mukaiselle tuelle. Mikäli näitä muilla kriteereillä vammaispalveluihin oikeutettuja henkilöitä päädytään sulkemaan epämääräisen ikäänymisrajauksen myötä pois vammaispalveluista ei heille ole vaihtoehtoista subjektiivisiin oikeuksiin perustuvaa mahdollisuutta saada maksuttomia palveluita kuten nuoremmilla. Tämä asettaa heidät iän perusteella lähtökohtaisesti heikompaan asemaan kuin nuoremmat vammaispalveluita tarvitsevat. Lain soveltajalta vaaditaan siten asiakkaiden eriarvoista kohtelua iän perusteella.

Vahvistaako esitys vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta?

Valtuutettu katsoo, että pääosin ei.

65–114-vuotiaita on vuosi vuodelta enemmän ja vaikka heidän toimintakykynsä keskimäärin on hyvä, on heidän joukossaan kasvava määrä henkilöitä, joilla on pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Ikäänymiskriteereillä heidät asetetaan eriarvoiseen asemaan suhteessa nuorempiin vastaavanlaisessa tilanteessa oleviin. Samoin ikäänymisrajaus asettaa yli 65-vuotiaat keskenään eriarvoiseen asemaan, kun pieni osa heistä saa vammaispalvelulain mukaiset palvelut ja vastaavanlaisesti yli 65-vuotiaana vammautuneista valtaosa ei saa vammaispalveluita, saavat niistä jotakin sosiaalihoitolain perusteella tai jäävät sosiaalihoitolain määrärahojen puutteessa kokonaan ilman palveluja. Tällöin osa heistä saa maksuttomat palvelut, osa omavastuusuudella varustetut palvelut ja osa jää kokonaan vaille palveluita riippuen kunnan sosiaalihoitolain mukaisille palveluille varatusta budjetista. On vaikea nähdä yhdenvertaisuuden vahvistuvan sitä kautta, että samalla heikennetään yhden vammaisryhmän tilannetta ja asemaa.

Lisääkö esitys vammaisten henkilöiden osallisuutta yhteiskunnassa?

Valtuutettu katsoo, että pääosin ei lisää.

Perusteluissa asetetaan "vammaisiksi henkilöt" ja "iäkkäät henkilöt" kahdeksi tarpeiltaan erilaisiksi ryhmiksi ja ikäänymyneillä eli kaiketi 65-114-vuotiailla ei nähdä olevan osallisuuteen liittyviä tarpeita kuten alle 65-vuotiailla. Kuvauksella ilmentää ikäsyryjivää asennetta ja toimintatapaa, jossa yli 65-vuotiailla vammaisilla henkilöillä ei nähdä

osallisuuden ja yhdenvertaisuuden tarpeita, jolleivät he ole vammautuneet ennen 65-ikävuotta. Tässä sitaatti kyseisestä kohdasta:

"Vammaisten henkilöiden ja iäkkäiden henkilöiden toimintarajoitteista aiheutuviin tarpeisiin parhaiten vastaavat palvelut eivät välttämättä ole sisällöltään ja tavoitteiltaan samanlaisia. Palvelutarpeen arvioinnissa ja palveluiden toteuttamisessa painottuvat eri näkökohdat. Iäkkäiden henkilöiden palveluissa on esimerkiksi erityisen tärkeää ehkäistä ennalta muuta palvelutarvetta, erityisesti pitkäaikaishoidon tarvetta sekä tarjota iän mukaisiin tarpeisiin vastaavaa hoitoa ja huolenpitoa. Iäkkäiden henkilöiden palveluissa korostuu myös turvallisuus. Nämä tarpeet painottuvat toimintakyvyn heikentyessä palveluiden sisällössä lähes kaikilla ihmisillä. Tämä on olennainen ero suhteessa vammaispalveluihin, joissa painopiste on osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumisessa kulloisenkin elämänvaiheen mukaisesti. .. Iäkkäiden henkilöiden palvelut järjestetään sosiaalihuoltolain ja vanhuspalvelulain perusteella. Vammaisten henkilöiden erityispalveluissa korostuu vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus ja osallisuus, kun taas iäkkäiden henkilöiden palvelutarpeet liittyvät pääasiassa hoitoon, huolenpitoon ja turvallisuuteen."

Parantaako esitys vammaisen henkilön mahdollisuuksia saada yksilöllisen tarpeensa mukaisia palveluita vamman tai sairauden laadusta riippumatta?

Valtuutettu katsoo, että pääosin ei.

Ikääntymisrajaus on diagnoosipohjainen ja lisäksi mainitaan erikseen yli 65-vuotiaana muistisairauteen sairastuneet, jotka suljetaan pois vammaispalvelujen piiristä. Alle 65-vuotiaana muistisairauteen sairastuneet voisivat saada vammaispalveluita, mikäli heidän yksilöllinen tilanteensa niin vaatisi. Ikääntymisrajauksella suljetaan pois moni sellainen vammaispalvelujen saaja, joka tällä hetkellä on näiden palvelujen piirissä. Muutos heikentää 65-114-vuotiaiden vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia saada muun muassa vammaispalvelulain mukaisia kodin muutostöitä, kuljetuspalveluja ja asumispalveluja, mikäli he ovat vammautuneet "iäkkäänä". Koska vammaispalvelulaissa palveluihin on subjektiivinen oikeus ja ne ovat maksuttomia eikä kaikkia vammaispalvelujen sisältöisiä palveluja ole samoin edellytyksin saatavissa tai ei ole ollenkaan muualla saatavissa, heikkenee vammaisen henkilön mahdollisuus saada yksilöllisen tarpeensa mukaisia palveluita vamman tai sairauden laadusta riippumatta, jos vammautuminen/sairaus on todettu "iäkkäänä" ja siihen on yhdistettävissä "ikäntymismuutos". Tällaisen muutoksen määrittelyyn ei ole luotettavia välineitä eikä edes luotettavaa tietoa.

Mitä haluaisit ehdottomasti poistaa tai muuttaa esityksessä ja miksi?

Soveltamisalaa koskevassa pykälässä oleva ikääntymisrajaus on perusteltua poistaa. Se asettaa eri ikäisenä vammautuneet henkilöt eriarvoiseen asemaan suhteessa toisiinsa ja on yhdenvertaisuutta heikentävä toimi. Perustuslaissa on syrjinnän kielto iän perusteella. Vammaisyleissopimus ei tunne mitään ikärajausta. Lähötkohta, jossa todetaan iäkkäänä vammautuneiden henkilöiden tarvitsevan

turvallisuutta, hoivaa ja hoitoa, mutta ei osallisuutta tukevia palveluja on ikäsyriivä. Ikääntymisrajaus heikentää iäkkäiden asemaa suhteessa tilanteeseen, jossa nykyisen vammaispalvelulain osalta olemme eikä sitä riitä korvaamaan määräraharuusteiset ja harkinnanvaraiset sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut tai ns. vanhuspalvelulain säädökset. Tämä heikennys tulee heikentämään iäkkäiden vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia asua kotona ja elää mielekästä elämää, joka puolestaan on ikäpolitiikan yksi kulmakivi ja vanhuspalvelulain keskeinen tavoite. Vanhuspalvelulain uudistuskaan ei tuo muutosta siihen, ettei iäkkäillä henkilöillä ole subjektiivista oikeutta heidän tarvitsemiinsa palveluihin.

Osallistumisoikeudet kuitenkin kuuluvat Suomessa perustuslain nojalla kaikille. YK:n vammaisyleissopimuksen vammaisuuden määrittelyssä ei ole ikärajausta. Yksittäisen henkilön kohdalla on myös lähes mahdoton määrittellä milloin toimintakyvyn heikentymisessä on kyseessä pääasiassa ikääntymismuutos ja milloin ei. Ikääntyminen on koko elämänkulun kestävä prosessi.

Soveltamisala

Onko lain soveltamisala tarkoituksenmukainen?

Valtuutettu katsoo, että pääosin ei ole.

Ikääntymisrajaus on iäkkäänä sairastuneita ja vammautuneita henkilöitä syrjivä suhteessa nuorempiin ja nuorempina vammautuneisiin tai sairastuneisiin. Se on ristiriidassa YK:n vammaisuutta koskevan määritelmän kanssa, jossa ikää ei mainita mitenkään. Samoin se on ristiriidassa perustuslain iän perusteella tapahtuvan syrjinnän kiellon kanssa ja lisää eriarvoisuutta. Ikääntymisrajauksen määritelmää ei myöskään voi käytännössä luotettavasti soveltaa, sillä nyt esitetyt kriteerit ovat epämääräisiä eikä nyt esitettyihin erottelukriteereihin ole olemassa diagnosointivälineitä. Ikääntymisrajaus on käsitteenä uusi ja sen tuominen lainsäädäntöön on erikoinen ratkaisu, kun määrittelyä ei voida tehdä tarkasti ja luotettavasti. Ikääntymisrajaus heikentää nykyistä tilannetta eli moni "ikäntynyt" saa vammaispalveluita, joiden turvin voi asua kotona tai asumispalveluissa esteettömässä ympäristössä, hoitaa omia asioitaan ja liikkua ulos kodistaan. Vastaavia palveluita ja vastaavilla ehdoilla kuin vammaispalvelulaissa ei voi saada sosiaalihuoltolain tai vanhuspalvelulain kautta ja todennäköisesti moni iäkäs ei saisi niitä lainkaan. Näin paitsi heikennettäisiin heidän elämänlaatuaan huomattavasti myös lisättäisiin muuta ja osin myös kalliimpaa palveluntarvetta, kun kotona asuminen vaikeutuu.

Palvelut

Onko tuetusta päätöksenteosta tarpeellista säätää palveluna?

Valtuutettu katsoo, että kyllä on.

Itsemääräämisoikeuslain puuttuessa on tarpeen säätää tuetusta päätöksenteosta. Koska lainsäädännöstä rajataan ulos moni vammaisen iäkäs henkilö, joka hyötyisi

tuetusta päätöksenteosta, päädytään eriarvoiseen tilanteeseen, joka voidaan korjata poistamalla ikääntymisrajaus. Vastaavia säädöksiä ei heille muualla ole.

Esityksen vaikutukset

Antavatko esityksen arvioidut ihmisvaikutukset (vammaiset lapset ja aikuiset, iäkkäät henkilöt) oikean kuvan uudistuksen vaikutuksista?

Valtuutettu katsoo, että pääosin eivät.

Ikääntymisrajauksen taustalta puuttuvat vaihtoehtoiset ihmisvaikutukset siitä, jos nyt esitettyä ikääntymisrajausta ei tehtäisi. On erittäin tärkeää saada nämä vaikutukset esiin, sillä perustelumuiustiossa on nyt ageistisia olettamuksia, joilla ikääntymisrajausta perustellaan.

Onko arvio esityksen kustannus- ja henkilövaikutuksista mielestänne realistinen?

Valtuutettu katsoo, että ei pääosin.

Ikääntymisrajaus on eriarvoisuutta lisäävä ja käsitteenä epämääräinen. Olisi välttämätöntä nähdä vaihtoehtokustannukset, jos laissa ei tällaista rajausta tehdä. Nyt ikääntymisrajausta perustellaan sillä, että rahat eivät muuten riitä vammaispalveluiden toteuttamiseen, joten iäkkäänä sairastuneet/vammautuneet henkilöt jätetään ilman näitä palveluita. Mikäli esimerkiksi asunnon muutostöitä ei tehdä tai kotoa pääsee entistä huonommin liikkumaan ulos ja hoitamaan asioitaan, on selvä, että muiden - ja usein kalliimpien - palveluiden tarve kasvaa nopeammin kunnon ja mielialan heikentyessä.

Muut vapaamuotoiset huomiot esityksestä.

Lausuntopyyntöä ei tullut vanhusasiavaltuutetulle, joka on uusi itsenäinen ja riippumaton viranomaisen tehtävänään edistää ikääntyneiden oikeuksien toteutumista. Vanhusasiavaltuutettu näki erittäin tarpeelliseksi lausua vammaispalvelulain uudistuksesta, sillä se vaikuttaa monen iäkkään henkilön päivittäiseen elämään ja elämänlaatuun. Lausunnon valmisteluun jääneen kovin lyhyen ajan vuoksi vanhusasiavaltuutettu on tässä lausunnossa keskittynyt vain ikääntymisrajausta koskevaan lain kohtaan perusteluineen, joka on iäkkäiden aseman näkökulmasta erittäin ongelmallinen.

Vanhusasiavaltuutettu

Päivi Topo